

PALEC (686) *sb m*

palec (686), [**palic**].

-lc-, [-lic-].

-a- (511), -ã- (21); -ã- *RejFig, KochAp* (2); -a- : -ã- *March*¹ (4:1), *BibRadz* (7:1), *BielKron* (35:6), *Mącz* (59:1), *BielSpr* (1:1), *BudBib* (9:1), *Strum* (4:1), *SkarJedn* (4:1), *SkarŻyw* (12:2), *CzechEp* (10:1), *GórnRozm* (3:1), *WujNT* (9:1); e jasne.

sg *N* palec (49). ◇ *G* palca (60). ◇ *A* palec (108). ◇ *I* palcem (191); -em (17), -(e)m (174). ◇ *L* palcu (32). ◇ *pl N* palce (21). ◇ *G* palców (36), palcy (2); -y *Calep*; -ów : -y *Mącz* (7:1); ~ -ów (10), -ow (1) *KochPs*, -(o)w (25). ◇ *A* palce (85). ◇ *I* palcy (30), palcami (15), palcmi (1); -y *BierEz, PatKaz III, BielŻyw, RejJóz, KromRozm III, RejWiz* (2), *OrzRozm, SienLek, RejAp* (3), *RejPos* (4), *BielSat, RejZwierc* (5), *BudBib, BielSjem, RybGęśli, SapEpit*; -ami *GroicPorz, Mącz* (4), *CzechRozm, SkarKazSej* (2); -y : -ami : -mi *FalZioł* (2:-:1), *GlabGad* (1:6), *KlonŻal* (1:1); ~ -ami (9), -(a)mi (6). ◇ *L* palcach (30), palc(o)ch (4) *FalZioł, RejWiz* (3); -ach (27), -äch (2) *BudBib, GostGosp*, -(a)ch (1). ◇ *du N* (*cum nm*) palca (1) *WierKróc A3*. ◇ *A* (*cum nm*) palca (19) *MetrKor 37/4, ZapWar 1520 nr 2162, 1549 nr 2678, LibMal 1548/144, RejRozm 393, GroicPorz b4v, n2, ov, x3, z4, BielKron 173, 259v, SienLek 16, 25v, 168v, RejZwierc 144v, Strum C2v, C3, Q2v*. ◇ *I* (*cum nm*: dwiema, trzema) palcoma (2) *FalZioł V 115, Mącz 317d*.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Jeden z pięciu członków u dłoni lub stopy ludzkiej; *digitus* *Murm, Mymer*¹, *HistAl, Vulg, PolAnt, Mącz, Calep, Cn*; *dactylus* *Mącz, Calep* [w tym: *czyj* (112): *pron poss* (71), *ai poss* (25), *G sb i pron* (14), „*własny*” (2)] (685) : *yakom ya mychala* [...] *nyesbyl* [...] *anych gemv* trzech palczow skazył *ZapWar 1501 nr 1901, 1501 nr 1901, 1522 nr 2276, 1549 nr 2678, 2680; March*¹ *A2* [2 r.]; *Iał* [*Ksant*] *żiárno pálcý rościerác. BierEz C2; OpecŻyw* [170]v; *PatKaz III* 116, 121v; *Murm* 58 [2 r.], 59; *Mymer*¹ 22; *czarna Halena* [...] *fwierzb* ktory bywa na ręku między palczmi wyfufza *FalZioł III 2c*; na to miey pilną bacznóć gdy palcze na żyłe trzymałz: w ktori palecz więczyey bije *FalZioł V 12v*; Albo lepiej kiedy dwiema palczoma fcifniełz [*ranę*] pośpołu *FalZioł V 115, I 22d, 66d, 117b, V 12v, 13v* (27); Czemu fą członki y ftawy w palczach. *GlabGad D3*; Ręka długa z palczami krotkimi á miąffszimi, znamionuie głupiego *GlabGad Pv, D3v* [3 r.], *N8v, Pv* [2 r.], *P2* [8 r.], *P2v, P3, P3v; March*³ *T7; RejRozpr F4v, H; LibMal 1548/144; RejKup c3, e2, k7; HistAl N; KromRozm III F7v* [2 r.]; *GroicPorz n2, v2v, z3*; ludzki narod prawie iáko pęcherz/ Lekkim wiatrem nádęty/ á pálcem weń vderz/ Alić iuż w nim nic nie máłz *RejWiz 87v, 11v; Leop Lev 8/15; UstPraw D3v* [2 r.]; *BibRadz Lev 4/6, Num 19/4; Moizełz pálec rozmoczył we krwi iego [cielca]/ pomázał rogi v ołtarzá BielKron 37v, 37, 37v, 38, 114v, 126v* (12); *Micari digitis, Pálcami grác. Mącz 220c; Medium unguem ostendere alicui, proverbium To yeft Gardzić á nizacz łobie kogo nie mieć/ álbo yáko my mowiemy/ Pálec mu przes fpáry vkazać/ náści kóćik. Mącz* [503]c, 63a, 77a, 88d [2 r.], 137b, 189a (12); Kiedy páznogóćie v pálcow będą bláde/ [...] *vmrze do czwartego dnia. SienLek 23, 21, 23, 24, 24v* [2 r.], 93v, 177; *GórnDworz R2v, V6, Ddv; HistRzym 2v, 74v* [2 r.]; *RejPos 118; BielSat Ev; GrzegŚm 58* [2 r.]; *RejZwierc 24; BudBib Lev 14/16* [2 r.]; *Abowiem fie tym bućił że dwa pálcá iego/ Miály być mocnieyffe nád grzbiet oyca fwoiego. WierKróc A3; Iż całą ręką żegnáią/ y krzyłz S. iednym pálcem czynią. SkarJedn 233, 232;*

Oczko 19; Iacobus de Vitriaco/ Biłkup [...] dostał po iey śmierci palcá iednego tey świętey SkarŻyw 584, 92, 115, 142, 161 [2 r.], 362 [2 r.]; MWilkHist L2v; StryjKron 305; KlonŻal B; KochPieś 54; BielRozm 33; GórnRozm K2 [3 r.], K2v; Calep 286a, 323a; KochAp 9; rzekł [Jezus] Thomałzowi: Ściągni lám pálec twoy/ á ogláday ręce moje WujNT Ioann 20/27; zá káždy iny pálec trzy grzywny grofzy ochromionému álbo obráżonému ná palcu/ [...] będzie powinien záplácić. SarnStat 604, 617 [2 r.], 620, 622; WitosłLut A2v; SkarKaz 348b; KlonFlis A2; Przeto rychło Apollo ftronámi złotymi Lutnię náwiąż (niemiełzkay) pálcý subtylnymi. SapEpit A3; KlonWor 2; ZbylPrzyg B4.

W porównaniach (2): [ziele dłoń krystowa] korzenie ma łzyrokie iakho dłoni s palczy FalZioł I 112b; Bełtye dzikié y domá množoné/ Mam iáko pálce łwoie zliczoné. KochPs 75.

W porównaniach ze względu na rozmiary równe grubości lub długości palca (13): Wezmi korzenia flazowego tak długo iako palecz albo trocheę dłużej FalZioł I 81b, 62d, 87c, 140c, V 33, 38v; [za sprawą czarów] vkazał łzye yey łluzebnyk [...], yakobi paliecz wteyze poftaczy yako prawye bill LibMal 1544/84; Sciány też onego pálcu były z blach złotych/ kthore łamiąc Macedonowie náidowáli iáko pál[e]c w miáź HistAl Hv; pollicaris latitudo, Táka łzerokość yáko wielki pálec. Mącz 308c; SienLek 61; nákláďá w on gárniec miedzy proch rurek żeláźnych krotkich iáko pálec BielSpr 74; StryjKron 345; Calep 286a.

W połączeniach szeregowych (2): Bo w ćyele ine myeyłce ma głowá/ ine plecy/ żywot/ ręce/ nogi/ pálce KromRozm III F6v; CzechEp 419.

W charakterystycznych połączeniach: palce (palec) cienkie (2), długie, gołe, jeden (4), krotkie (5), krzywe, mięzsze (3), obcięte, odstawające od siebie, ostry, proste, subtylne (2), wyciągniony, zimne (2); brzuśce palcow (palca), członek, kikut; członek u palca (2), paznogieć (2), rana, żył(k)a (4); sygniet z palca (2), żyła; krosta na palcu, pierścień (5), żyła; członek w palcu (2), rana, staw; dłoń z palcy (palcami), ręka (7); palec (palce) boli, drży, ku sobie przystają, zcieńczeją; dotknąć się palca (3), opuchnienie, podniesienie, postradać, ucięcie (2); przylipać do palcow; odzierać z palca, puszczać krew (3), wyciągnąć (zerwać) pierścień (2); mieć palce (palec) (3), oblizować (2), obrzezować, omoczyć (rozmoczyć, (po-, z)maczać) (17), omyć, podać, podetknąć ((przy)tknąć) (3), podnieść, położyć (3), pomazać (2), skazić (2), spuścić na doł, stracić, stulić, ściągnąć (2), trzymać, uciąć (obciąć) (13), ująć, ukaz(ow)ać (2), urzynać, uskrzynąć drzwiami, zakolić, zjąć; miedzy palce wziąć; chorzeć na palec, włożyć (przyłożyć) (6), wylać (2), wziąć; bić w palec (2), ranić, ukąsić się (2), wniść, zadać ranę (21), zastrzelon; ciągnąć za palec, zapłacić; włożyć pod palec; palcem (palcami, palcy) czynić (2), grać, kłaść krzyż (2), kropić, (po)mazać (4), naciskać, nadrobiać, namacac, odwadzić, otworzyć, pchnąć, pobudzić wracanie, podnieść, po(d)mykać (2), poruszyć, rozcierać (2), ścisnąć (3), uderzyć, wgnieść, zawiesić się, zetrzeć; przed palcem uginać (zginać) się (2); na palcach (palcu) obrażony (2), ochromieć (ochromienie) (2), wisieć (wieszać się) (2).

Przysłowie: Kto pczóły rad podrzázuie/ ten łwoy pálec oblizuie. March¹ A3v [idem] March³ V2.

Frazy: »i ślepy palcem domaca się« = coś jest oczywiste, trudno nie zauważyć (1): Co ieft łkážony prorok/ tho fie iuż tego y łlepy pálcem domáca kto fiedzi ná tych fiedmi gorach. RejAp 137v.

»jakoby palec obwinąć« = bardzo mało (1): Ne in rutis quidem et caesis proverbium, Nie ták wiele yákoby pálec obwinąć/ by yednego płatká. Mącz 362b.

»ile mogą trzy palce ująć; co trzemi palcy możesz wziąć; trzema palcoma jąć« = *szczypta; quantum apprehenderint tres digiti, prehendere tribus digitis Mącz (1;1;1): Mącz 317d, 318a; weźmiż [...] hányżu co trzemi pάλcy możefz wziąć/ ná poły tilo száfránu SienLek 105v.*

Zwroty: »słońca palcem dosiąć« = dokonać rzeczy niemożliwej (1): Bo łączneyby tym Haeretykom Słońcá pάλcem dosiąż/ [...] á níżli tę prawdę około byćia Piotrá S. w Rzymie z fałżowác SkarJedn 84.

»(do)tknąć palcem« (2): *RejPos 205; Ledwe tknął pάλcem: á ten iáko s kuźe/ Porwał Krolowá wnet zá federpuźe KochSz B2.*

»(ledw(i)e (iż), a. prawie (jako), a. mało) palcem (nie) dotykać (a. dotknąć) (się)« = *stwierdzać (stwierdzić) oczywistość, prawdziwość czegoś; dozna(wa)ć, doświadczać (doświadczyć) osobiście, przekon(yw)ać się (9): iż to ieft łczyra prawdá/ y o tey száránčzey márney/ y o tym krolu ich/ iż fie tego ledwe káždy iáwnie pάλcem dotknąć nie może. RejAp 80v, 25; ták zátkał wśzy náłze y oczy záflepił/ iż chociay iáwnie łyźymy y widzimy/ á máło pάλcem tey prawdy iego śwítey nie dotykamy/ á wždy fie to nic á nic nie dotyka onego błédnego [...] fercá náłzego RejPos 230, 86, 120v; RejZwierz 184, 191v; Tylo bych rad ábyś te⁸⁰/ Narodzie Rufki prawie pάλcem dotknął/ iż odłżczepieńftwo od kościelney iedności/ bez wielkich błédow/ y heretyctwá y zbáwieniu łzkodliwych zabobonow/ być nie może. SkarJedn 342; SkarKazSej 674a.*

»(jednym) palcem nie dotykać (a. (do)tknąć) (się), ruszyć się« = *nie zajmować (zająć) się czymś, nie wykaz(yw)ać zainteresowania; uno digito non movere a. non tangere Vulg [szyk zmienny] (6:1): Tho zafie pímo Święte wśzyftko mijáľz/ y pάλcem fie go namniey niedotykaľz/ ktore ieft náprzećiwko tey náuce Dijabelŕkiewy twoiey KrowObr 225v; CzechRozm 101v; CzechEp 404; NiemObr 10; Bo wiąźą brzemioná ciężkie y trudne ku noľzeniu/ y kłáďá ná plecy ludzkie: á pάλcem śwym niechcá fię ich ruľzyć. WujNT Matth 23/4, Luc 11/46; Nie tu ná źiemie Pan IEZVS wźiął łobie kroleŕtwo/ [...] y będąc Pánem niebá y źiemie/ iednym fię pάλcem źiemŕkie⁸⁰ pánŕtwá y rząduw nie dotykał. SkarKaz 244b.*

»na palcach íść, przystępić, stanąć« = *insistere digitis, ire suspenso gradu Mącz (2:1:1): Ad fores suspenso gradu placide ire perrexi, Chciałem z lekká ná przednich pálcach co náćifze do drzwi prziftepić. Mącz 350d, 104b, 289c, 397a.*

»palcem kiwać« = *przywoływać kogoś, dawać komuś znak ruchem palca (2): Iuź iáko głuch ná drugie muśifz pάλcem kiwáć/ bo iuź tám [w hałasie] trudno łłufźney rozmowy wźywać. RejWiz 16v; RejZwierz 121v.*

»palcem kiwać« = *wytykać, wysmiewać (4): RejWiz 16; Bo máłóc iefzczę ná tym/ gdy miłościwáią/ Komu/ á ćicho łzepcąc/ pάλcem nań kiwáią. Mowiąc/ to łotr pánowie RejZwierz 83; Piękná to miłóć ktora z łáŕki bywa/ Omylná w oczy s thyłu pάλcem kiwa. RejZwierz 225v, 219.*

»palec kłaść na usta, przytknąć do gęby« = *nakazywać milczenie; digitum superponere ori Vulg [szyk zmienny] (1:1): Leop Iob 29/9; w Rzymie był obraz Hárpokrátow [...]/ ktory obraz przytknął palec do gęby/ áby káždy milczáľ BielKron 24v.*

»na palcach liczyć (a. doliczyć się, a. wyliczyć, a. wyliczać), rachować« [*w tym: liczyć, rachować (1) = computare a. dinumerare digitis, constituere in digitis, supputare articulis Mącz [szyk zmienny] (8:2): rozmyľłay fie ná to/ coć s tego [z łaski Pańskieľ] przypáďnie/ Bo fie tego doliczyľz y ná pálcoch*

fnádnie. Naprzod flawá pocźciwa/ potym dobre mienie/ Myfl befpieczna/ á ktemu wesołe funnienie. *RejWiz* 157v, 68; *GrzegRóżn* Nv; *Mącz* 17a, 253c, 333a, 413b; *GostGospSieb* +4; Będziefz ráchowál kiedy więc od Daty/ Iedná zá drugá przypadáią raty/ Swiętá ná pálcách będziefz częfto liczył *KlonFlis* H2v.

»krzywe palce mieć« = *prawdopodobnie: nie postępować jak trzeba, robić nieskutecznie* (1): Mądrzy w fwyh rádách pilnie zábiegáią/ Temu co przyść ma/ gdy co złego znáią. Zwadziec iż nigdy w čás nie rozwadzáią. Też czáfem drudzy krzywe pálce máią. *RejZwierc* 230.

»palcem napisać (a. pisać), pisanie« [szyk zmienny] (3:1): *OpecŻyw* 77v; *BielKron* 95v; *CzechEp* 320; Iefus fchyliwfyz fię ná doł/ piśál pálcem [digito scribebat] ná źiemi *WujNT Ioann* 8/6.

»pierścień itp. na palcu nosić, mieć; pierścień na palcu noszony« [szyk zmienny] (7:6;1): Pierftien z kopyta albo z goleni oflowey na palczu nośzony/ niedopuźczá padać wielką niemocz cirpiączym. *FalZioł* IV 4d; *BielŻyw* 76; *KrowObr* 126v, 130; *BielKron* 23v, 376v; *Annularis digitus*, Pálec ná którym pierścien nośzą *Mącz* 10d; *Górndworz* R2; *HistRzym* [2], [2]v, 61; *RejPos* 243v; iefzcze nie to práwe fláchectwo/ [...] iż fygnet z iákim herbem ná pálcu [kto] nośi *RejZwierc* 52; NA pálcu maź diáment/ w fercu twárdy krzemień *KochFr* 70.

»(jako(by) a. prawie) przez palce patrzeć (a. patrzeć)« = *udawać, że się czegoś nie widzi* (16): *LibMal* 1554/186; Bo gdy fie złe pocźyna/ przez pálce patrzymy *RejZwierc* 39v; *Convivere in re aiiqua*, Przes pálce pátrzić/ Widzieć yákoby nie bacząc. *Mącz* 63b; á [Pan] práwie iáko przez pálce pátrzy ná wfpomożenie náfze/ gdy widzi ták omylne á ták wniefione fercá náfze. *RejPos* 252, 49 [2 r.], 49v, 51, 54v, 197v (10); *RejZwierc* 260, 261.

»palec [na kogo] podnieść« = *uderzyć, skrzywdzić* (1): *Holofernes* [...] wywołál áby żaden nie śmiał áni pálczá ná nię podnieść *RejZwierc* 154v.

»palce (a. dwa palca) podnieść« [o przysiędze] [szyk zmienny] (8): *MetrKor* 37/4; miáfto tákowey [słownej] przyfyęgi/ [...] z rofkazánia Stárszego Przyfyęźnika/ podniefye dwá pálczá y zás fpułci *GroicPorz* x3, b4v, ov; palcze swoyę potnyowfzy: Temy slowy fzyefnal *ZapKościar* 1584/49v, 1584/44v, 50, 1585/69.

»przez palce poglądać« = *patrzyć ukradkiem* (2): Widząc druga áby teź/ táki vbior miálá/ Będzie częfto przes pálce/ ná ftroy poglądálá. *BielSat* Dv [idem] *BielRozm* 25.

»palec (a. dwa palca) położyć« [o przysiędze] [szyk zmienny] (4): v nas gdy ktho przyfyęgáć ma/ nic innego niemálz/ iedno Prokurator fpyta/ [...] Może dwá pálczá położyć? może. *GroicPorz* z4, z2v [2 r.]; *BielKron* 163v.

»palcy poprawić« = *potwierdzić przysięgą* (2): Ktory wftąpi ná vrząd/ by pálcy poprówił/ Sluchác nas przełożonych/ gdzie każá fie ftáwił Y wfyftko podeymowác/ co ftarfyz rofkazą *BielSat* L4v [idem] *BielSjem* 28.

»przepaść przez palce« = *zostać roztrwonionym* (1): Bá możefz ty ápellowác/ Ale Koc [rodzaj kary pieniężnej] káz nágotowác/ Lecźby grofz przepadł przez pálce *RejZwierc* 235v.

[»przyłożyć palcy« = *dołożyć starań*: [słowa do katów:] Nuź iedno teraz/ przyłofźcie pálcy fwyh/ á pokofztuyćie śily wálzey/ áby iá wźdy kiedy [męczony święty] pocźuł. *SkarŻyw* 72.]

»(przy)wiązać na palcach« = *zawsze o czymś pamiętać; ligare in digitis Vulg, PolAnt (2)*: Choway przykażaniá moie/ [...] Przywiąż ie łobie ná pálcách twoich *Leop Prov 7/3; BudBib Prov 7/3*.

[»mimo palce puszczać« = *lekceważyć: żeby [...] wiele występów/ win łwoich/ pokrywáli/ mimo pálce pułzczáli á przegłádáli. GilPos 17v.*]

»palce skuć« (2): *RejWiz 98; Bo wnet tępego á boiáźliwego wżrzyłz gdj co chce poważnego mowić áliści on piętą wierci/ pálce łkubie/ brodeń mułzcze RejZwierc 19v.*

»ścisnąć wielki palec« [*por. trzymać za kogoś kciuki*] (1): *Praemere pollicem, Ścińnąć wielki pálec/ to yeft chuc á prziyażń okázowác. Mącz 320c.*

[»palcem jednym tknąć« = *próbować wyrzucić choćby najmniejszą krzywdę: Si illam digito attegerit uno, oculi illico effodientur illi Iełli iey y palcem iednem tknie wnet mu wydrapie oczy. TerentMatKęł E6v.*]

»palcem ukaz(ow)ać (*a. (w)skazać, a. pokazać*)« = *digito demonstrare, manu docere Mącz [szyk zmienny] (43)*: Drwołzczep [*zapytany przez łowców o lisicę*] niewiem vřty migał: A ná liłzkę pálcem łkazał. *BierEz H4v, B3; OpecŻyw 38v [2 r.], 47v; OpecŻywSandR nlb 2v; BielŻyw 124 [2 r.]; KrowObr 68, 93v [2 r.], 182; Załz to nie pocżciwa rzecz/ kiedy cie miłuią Wřzyfcy/ á to dobry człek pálcy vkázuią. RejWiz 192v, 4v; RejFig Aa2v; BielKron 134, 332; Mącz 209a, 231c; RejAp 52, 144v, 189v; GórnDworz O5, Q; RejPos 9, 11, 12 [2 r.], 81, 103 (13); Ian krżciciel/ pálcem vkázuiąc ná Pána Iezufa/ rzekł: Oto Báránek Boży *RejPosWstaw 22; SkarŻyw 596; CzechEp *2v; Vkazał pálcem ná toczone łzáchy. KochSz A2v; ActReg 47; GórnTroas 68.**

»(jako(by), *a. jedno (iż) nie, a. ledw(i)e nie, a. prawie (nie)*) palcem ukaz(ow)ać (*a. pokaz(ow)ać, a. okazać, a. skazowác*)« = *da(wa)ć wyraźnie do zrozumienia, dokładnie przedstawi(a)ć, nie zostawi(a)ć wątpliwości [szyk zmienny] (35)*: *MurzNT 103v; GliczKsiąż E3v; KrowObr 65v, 99; Dořyc ieft mnie/ że was przełtrzegam y vpominam/ y potępienie wálze wam pálcem vkázuię. OrzList i3; co Moizęřz o przymierzu poiednánia mowil pod pokrywką a ogolnie/ to oni iálniey oznaymowáli/ á prawie iáko pálcem vkazáli *BibRadz I 353v; OrzRozm E3; OrzQuin Cv, Y3, Z4; RejAp BB2v, 43v, 124; Iáko Ezáiařz/ iáko dawid/ iáko ini Prorocy wřzędy opifáli / obwołáli/ iedno iż pálcem nie vkázowáli/ národzenia iego/ y řpraw iego RejPos 101v, 10, 10v, 11, 17v, 159v (11); RejPos Wiecz² 95v; iż nie mowil Prorok o rzeczy nápotym przyřzley/ ále o iuż będącey/ ktorą prawie iákoby pálcem pokazowál *CzechRozm 135v, 132v, 133v [2 r.], 134, 176v; SkarJedn 64; CzechEp 234, 411; KlonWor **2.***

»palcem ukaz(ow)ać (*a. skaz(ow)ać, a. pokazać*), pokazanie« = *wytykać, piętnowác, wysmiewać (19:1)*: *chociy więcz za nim drudzy chodżąc pochlebuią Przedię łobie z tyłu palci (hic eřt) vkázuią RejJóz Fv; RejKup Iv; RejWiz 11v, 74v, 98v, 188v; RejZwierc 122v, 124; GórnDworz Cc5; obáčz iákie bywa wzgárdzenie tákiego káźdego/ á iáko go łobie řwiát pálcem vkázuię/ á iáko káźdy vcieka od řpołku y od towarżyřtwá iego. RejPos 249v, 251; RejZwierc 41, 49v, 96, 191, 226v; niech mię pálcem łobie Iáko chcą vkázuią/ vřność moiá w tobie. KochPs 103; Calep [742]a; O řzydęřstwo to idzie: bo iákby vyřrzano Gdziebym řzedł/ wřzędzieby mię pálcem łkázowano. WyřrPl Bv; GořlCast 33.*

»w palec się ukásić« = *nie powiedzieć tego, co nie trzeba; unguis arrodere Mącz [szyk zmienny] (2)*: *Digito compesce labellum proverbium [...] Miey yęzik zá zęby/ pierwey řie w pálec vkás niřli co mařz rzecz/ to yeft milcz Mącz 282d, [503]c.*

»na palcu (palcach) umieć« = *bardzo dobrze znać*: bo nie dla tego iuż/ iż ieft Lawnikiem wżyfłtki práwá ná pálcách vmie *SzczerbSpecSax* 207 (*Linde*); *CerGór* 75.]

»włożyć, (w)puścić, wrazić, wetknąć (*a. tkać*) palec [*w co, do czego, gdzie*]« = *iacere digitum PolAnt*; *mittere digitum Vulg* [*szyk zmienny*] (8:ó:2:2): Potym rzékł Tomáffowi: Wpuřtz paletz twoy tu/ a widz ręce moje *OpecŻyw* [170]v; po godzinie wrazić mu palecz w gardło iżby wraczał czo nawięczy może *FalZioł* V 73, I [116²]d, III 38d; *BibRadz Mar* 7/33; miałto dzwonu kápłan ich [*Turków*] wlezie ná wieżę wyfoko/ wetknáwřzy dwa pálcá w vřzy woła *BielKron* 259v, 298; *SienLek* 16; włożywřzy naprzod páłce fwe do vřzu onego nędznego człowieká/ á potym do vřt nędznych iego/ rofkażał [!] fie otworzyć oney głuchości y niemości iego. *RejPos* 204v, 118, 203v; *RejZwierc* 144v; *SkarŻyw* 372; *MWilkHist Lv* [2 r.], L2; *WujNT Mar* 7/33, *Ioann* 20/25.

»włożyć, wkładać (*a. kłaść*), wetknąć pierścień *itp.* na palec« = *anulos digitis induere Mącz* [*szyk zmienny*] (2:2:1): kładziecie ná wáłze páłce złote vbiory [*immittitis in digitis vestris aurea instrumenta*]. *HistAl* K4v; Izali [*Pan Krystus*] pierścienie złote ná páłce y rękáwice ná ręce ich w kłádał? *KrowObr* 129v; *BielKron* 329v, 465; *Mącz* [169]b.

»[na kogo] swe pięć palcow włożyć« = *pobić kogoś* (2): nie rad wiele grożę/ Ná kogo iedno każeřz/ fwe pięć palcow włożę. *BielSat* C4v [*idem*] *BielRozm* 22.

»sobie z palca wyssać« = *zmyślić, skłamać* (3): *KromRozm I* O4; *KromRozm III* E5v; [*historycy*] pewnie łobie z pálcá ták zgoła Hiftoriey niewyzřfáli: Ale z pewney y iftotney rzeczy/ rzecz iftotną prowadzą *StryjKron* 59; [*BronApokr* 218].

»palec, palcem (za)krzywić« = (*po*)grozić, (*po*)straszyć (2:2): *RejKup* k5v; iáko nyektorzy rodzicy s kochánkámi fwemi ták fie obchodzą/ że ná nie nye telko rozgi podnyeřć/ ále y pálcá zákrzywić nigdiby nye rádzi *GliczKsiąż* Gv; by iedno trochę páłcem zákrzywiono/ álbo iáką kłátwą zágrożono/ [...] lámego Páná řnadźbyřmy řnadnie odřtąpili. *RejAp* 10v; *SkarKaz* 422b; [*řmigłAbsurda* 20].

»zjąć (*a. zdejmować*) złożyć pierścień *itp.* z palca« = *deponere anulos HistAl* [*szyk zmienny*] (8:1): *HistAl* L2 [2 r.]; CZedł ieden liřt táiemny/ [...] Ktořemu [*Antypater*] [...] bárzo wiele dufał. Przedřię zyął řygnet s pálcá/ włożył mu ná gębę/ Pámiętay ná tę pieczęć *RejZwierz* 5v; *BielKron* 17; gdy [...] [*król*] pierřcienie iuż począł zdejmować s páłczow/ řciągnął on dobry řługá/ rękę po nie. *GórńDworz* R2v, R2; *HistRzym* 2v; *BialKat* d4v; *KochAp* 10.

Wyrażenia: »na jedno palca kinienie« (1): *Devotus vobis animus*, Ku wřzelakiey pořłudze ná yedno pálcá kinienie gotowiuchny. *Mącz* 508a.

»i jednym palcem« = *wcale* (1): ku ktořemuř [*Dawidowi*] ty y iednym páłczem nie podobien *RejPos* 309.

»koniec palca« = *extremum digiti PolAnt, Vulg* (8): Gdi niewřzitka ręka tilko łame konce palczow wřpaczáią fie znamio(nuią) dowcipnego ku złemu *GlabGad* P2v, D4v; *MurzNT Luc* 16/24; *RejZwierz* 140v; *BielKron* 37; *RejPos* 161v; *WujNT Luc* 16/24; *CzahTr* L2.

»mały palec u nogi, nożny« (1:1): ktořą [*odnogę żyły*] naydzieřz między małym palczem v nogi á miedy [!] wtořim *FalZioł* V 67v, V 59.

»palec u (lewej *a. prawej*) nogi, nożny (*a. nogowy*), nogi« = *pollex pedis Vulg, PolAnt, Cn; digitus pedis Murm, Miech* [*szyk 27:2*] (22:5:2): *Murm* 63; *Mymer*¹ 23; *FalZioł* I 25c, V 13v, 59; Ciało kxiędza

Henrika [...] ledwej po łożoŧtem palczu v lewej nogi poznane. *MiechGlab* 13; *GroicPorz* iiv; *Leop Lev* 8/23, 24, 14/14, 17, 25, 28; á co zbyło oleiu/ wylał mu [oczyszczanemu z trądu] ná koniec vchá y ná pálce v nogi y ręki podle wielkiego pálca *BielKron* 37, 37, 37v, 361; *Mącz* 301c; *SienLek* 22v, 36 [2 r.], 59, 110v; włoży (iey [tj. krwi]) ofiárownik [...] na wielki pálec nogi iego [oczyszczającego się] práwey. *BudBib Lev* 14/14; obcięli mu wielkie pálce ręczne y nożne. *BudBib Iudic* 1/6, *Lev* 14/17, *Iudic* 1/7. Cf »mały palec u nogi«.

»na położenie palca« (1): iż ná położenie palcá/ mieyfcá w cíele iego wolnego [od trądu] nie było. *SkarŻyw* 35.

»palec u ręki (prawej a. lewej), ręki, ręczny« = *pollex manus Vulg, PolAnt; digitus manus Vulg* [szyk 55:1] (31:24:1): Iakom ya [...] nyezadal yemv cztherech ran krwawich wpalcze v pravey rąki w vyełgy myezny y mały *ZapWar* 1518 nr 2208, 1504 nr 1961 [2 r.], 1506 nr 2030, 1511 nr 2090, 1518 nr 2208, nr 2235 (18); Baba [...] palcze v ręki łhuliwłzy, ma wetknąć w żywot rodzączey *FalZioł* V 33v, V 13, 13v, 38v, 58v; *GroicPorz* ov, v2v; pálcem wielkim práwey ręki/ głowę iego Oleiem máżećie *KrowObr* 128v, 123v, 124 [2 r.]; *Leop Lev* 8/23, 24, 14/14, 15, 17 (8); *UstPraw* D4v; *BielKron* 37 [3 r.], 37v, 329v; położyć mu ná ferdeczney żyłe lekko/ brzúfzce czterech pálcow łwey ręki práwey *SienLek* 84, 22v, 23, 35, 36, 58v, 91; *BudBib Lev* 14/14, 17, *Iudic* 1/6, 7; *StryjKron* 345; SKárzył łie Piotr ná Ianá/ iż oného ochrómił ná czterzech pálcach v ręku [quatuor digitis in manu *JanStat* 603] *SarnStat* 620.

»sześć palcow stłoczone« = *prawdopodobnie: pięść* (1): Dárow to żadałz/ ábyć łię dołtało? Sąć łą/ Zoilom włkok nárychtowane/ Dwá łześci palcow przeciw nim łłoczzone. *KlonKr* F4v.

Zestawienia: »mały (namniejszy), mieźny, uszny palec« [w tym: mieźny i mały (1)] = *mały palec u ręki; auricularis (digitus) Murm, Mymer¹, Mącz, Cn; minimus digitus Murm, Cn* [szyk 10:6] (14:2:1): anym mv zadal thrzech ran [...] yeney wgłowá drugyey wpalecz szrzechny pravey rąky a thrzeczya raną wpalecz myeszny thesz raky pravey *ZapWar* 1504 nr 1961, 1518 nr 2208, [c. 1540] nr 2598, 1550 nr 2674; *Minimus digitus der minłt finger Námnyeyłfy pályec. Auricularis idem Dłubiuch Murm* 59, 59; *Mymer¹* 21; Też czópek możefz k temu dobri vcźynić [...] / tak długi y miąłzy/ iako mały palecz v reki *FalZioł* V 38v, V 58v, 59; *Mącz* 21b; *SienLek* 24, 36, 125 [2 r.]; *StryjKron* 345.

»pierścieniowy (a. pierzcieniowy), czwarty, wiarny (a. [wierny]) palec« = *anularius Mymer¹* [szyk 4:1] (3:1:1): *ZapWar* 1520 nr 2162; *Mymer¹* 21; żyła v lewey ręki [...] miedzy małym palczem á pierzcieniowym, [...] ta żyła wywodzi krew od łleziony *FalZioł* V 59, V 58v; [*Prometeus ukazał*] pierścienie nośić ná czwartym pálcu ku czci ferdeczney żyłe. *BielKron* 23v; [Miedzy wiernym pálcem żyła y máłym (w obu ręku [krew] pułzczana bywa dla bolełci głowy [...]) *SpiczZioł* 192 (*Linde s.v. 1. obetkać*); *SienHerb* 419b (*Linde*)].

»palec rožen, roźnowy, [roźnowaty], pi(e)rwszy, przedni, ukazujący« = *palec wskazujący; index Murm, Mymer¹, Mącz, Cn; demonstratorius, salutaris, silentii digitus Cn* [szyk 8:6] (5:1:4:2:2): a nym iemv zadal gdwiv ranv kravich [.] wsiedzenyv a drugyey wpalecz rožen ranki lewey *ZapWar* 1531 nr 2433, 1520 nr 2162, nr 2259, 1523 nr 2326, 1528 nr 2366; *Murm* 58; *Mymer¹* 22; *FalZioł* V 12v, V 58v; *KrowObr* 124; *Goski* A6; [*Arcybiskup*] wzięł Sygnet/ y wetknął ij Krolowi ná przedni pálec

ręki prawey/ ktorym zwyczaj okazować. *BielKron* 329v; *Mącz* 85c; [w *lutym*] Pułczay Krew z palcá pierwżego *SienLek* 43 [*idem Goski*]; [złącza dwa palcá poipołu w obu rękach/ to iest/ pálce wielkie/ z roznowátymi *MWilkOpis* L].

»sr(z)edni palec« = *verpus (digitus) Murm, BartBydg, Mącz, Cn; famosus, impudicus (digitus) Murm, BartBydg, Cn; medius (digitus) Mymer¹, Mącz, Cn; infamis (digitus) Murm, Cn* [szyk 8:2] (10): anym mv zadal thrzech ran krvavych wczyalo yego yeny wglowá drugyey wpalecz szrzechny pravey rąky a thrzechy rana wpalecz myeszny thesz raky pravey *ZapWar* 1504 nr 1961, 1518 nr 2208, 1521 nr 2271, 1542 nr 2558; *Murm* 59; *Mymer¹* 22v; *BartBydg* 42b; *Mącz* 485b; *SienLek* 91, 157v; brzufeć od którego lye dłoń poczyna/ nád nosem/ á pod czołem w dołku położywłzy/ gdzie srzedni palec zakróczy/ tam tho mieyfce *futuram coronalem* zowią *Oczko* 16.

»wielki palec« = *kciuk albo duży palec u nogi; pollex Murm, Mymer¹, Vulg, Mącz, PolAnt, Calep, JanStat, Cn; hallux a. hallus Mącz, Calep, Cn* [szyk 46:20] (66): *ZapWar* 1518 nr 2208, nr 2235, 1521 nr 2218, 1523 nr 2326, 1539 nr 2594, 1550 nr 2682; *Murm* 58; *Mymer¹* 23; gdy thy rzeczy włożyłz pod wielki palec nożny/ tedy na cię żadny pies niezalzczeknie *FalZioł* I 25c, V 58, 58v, 59; Czemu wżytke palcze maią po trzech człoⁿkach, á w palczu wielkim tilko dwa. (-) Y w palczu wielgim lą też trzy ale trzeci wrośł *GlabGad* D3v; *HistAl* N; [weszło w obyczaj] iże Gwar podniefyenim palcá wielkiego vwinawłzy go w rękaw czynią *GroicPorz* v2v, v2v, iiv; *KrowObr* 123v, 124, 128v; A wziawłzy kápłan krwie oney offiary/ [...] pomáže koniec prawego vchá/ y wielki palec v prawey ręki y nogi/ onemu ktory fie czyści *Leop Lev* 14/14, Lev 8/23, 24, 14/17, 25, 28; *UstPraw* D3v; mełczyznan kiedy fie kthory vrodził oko iedno wylupiły ápalec wielki vrzynály *BielKron* 319v, 37 [2 r.], 37v, 329; *Mącz* 88d, 152d, 308b, c, 320c, 366a; *SienLek* 23, 35v, 36 [3 r.], 58v, 59, 110v, 125 [2 r.]; *HistRzym* 73v, 75v [4 r.]; *BudBib Lev* 14/14 [2 r.], 17 [2 r.], *Iudic* 1/6, 7; *StryjWjaz* D3; [św. Marek] boiąc fię áby go kiedy Apoštoł S. Piotr kápłanem niepoświęcił: vciął łobie palec wielki *SkarŻyw* 362; *Calep* 471a, 817b; kto wielki palec vtnie/ ma dáć ośm grzywien *SarnStat* 617, 604.

Wprzen (3) : Ciebie ia luba Irene wřpomionę/ Ilekroć zgodnoćięgłą ftronę/ Pálcy fwymi nawiedzę *RybGęśli* C2; Mocą chce fie iéy wymknąć [...] węzeł palców drogich/ Chcąc odpłeść od fwéy fzyie *GosłCast* 60.

Zwrot: »palcem mowić« = *dawać znaki palcem* (1): Człowiek Apoštohá (ábo zbiegliec)/ mąż nieuzyteczny/ ydzie vřtami przewrotnymi/ pomruka oczymá/ zácira nogą/ palcem mowi [*digito loquitur*] *Leop Prov* 6/13.

Przen (69) : Przeto nieboymy lye tego nigdy/ áby nas ten Orzeł náłz Polłki/ pálcy oftrymi fwymi kiedy podrápał *OrzRozm* L3.

Zwroty: »palec odkupić« = *ponieść koszty uchybienia w dokonaniu tzw. gwaru, tj. symbolicznego gestu podniesienia palca przez powoda dla zapewnienia, że nie zmieni treści skargi* (2): Ieřli Gwaru nie vmieřł/ palcem wydáć řłufznie/ Muřifz/ páleć [.] odkupić *BielSat* Ev [*idem*] *BielRozm* 33.

»(jako) palcem ukazać« [szyk *zmienny*] (2): A nie trzebá go řławić/ bo pořtępk iego/ vkażą iáko palcem/ ná wřzem go godnego. *RejZwierz* 81, 62.

»palcem na sercach napisać« = *natchnąć kogoś (1)*: Iáko oni [Trzej Królowie] domyślić się mogli [...]: iŝ się národził Krol y Pan ich ná ziemi [...]? Przechodził ten domyśl wŝytkę mądrość ich: íam Bog pálcem Duchá íwego ná fercách to ich napífał *SkarŻyw* 25.

a) *Ten, kto coś wykonuje, zwłaszcza rękami [w tym czyj (25): ai poss (10), pron poss (10), G pron (5), „własny” (1); w tym: ai poss i pron poss (1)] (40)* : BLogołáwyony Pan Bog [...]/ Ktory moŝne páłce me [*digitos meos Ps* 143/1] ku walce gotuye *LubPs* ee5v [*przekład tego samego tekstu BibRadz, SkarKaz*]; *Leop Is* 2/8, 17/8; *BibRadz Ps* 143/1; [*Sokrates*] iuŝ wpotachłych leciech na arfie się vczył/ y palce swoie miŝtrzowi w moc poddał. *KwiatKsiąŝ* E4; *OrzQuin* Gv; *BudBib Is* 2/8; A póki hárfá páłcow słuchác będzie/ Zacna być muŝi twoiá sławá wŝędzie. *KochPs* 68; íkoro [*kwiat*] okwitnie/ oftrym pálcem zięty: Ani ón dziewczóm/ áni chłopiętóm íeft wŝięty. *KochEpitCat* 111; *KmitaPsal* A2v; *SkarKaz* 609b.

W połączeniach szeregowych (1): ktorych [świętych ludzi] rozumy/ vŝtá/ y páłce yáwnye duch S. ípráwował *KromRozm II* í4.

Zwroty: »palcem (boŝym (a. boskim), a. czyim [pron poss i G pron = boskim], a. własnym [= boskim]) napisać (a. pisać), (na)pisany« [*w tym: o dekalogu (13), o Piśmie św. (3)*] [*szyk zmienny*] (5:11): *BielŻyw* 111; *SeklKat* G4v; *GroicPorz* h3; *BibRadz Deut* 9/10; Przepowiedzyawŝy Pan Bog ty rzeczy Moizełzowi/ dał mu dwie tablicy kámienne świadectwá/ pífane palcem Boŝym. *BielKron* 34v, 34v, 35; *CzechRozm* 99v; *SkarŻyw* 491; gdy zakon/ dzieŝięciorgá przykazánia/ pálcem íwoim Boŝkim ná tablicách nápiŝác raczył. *NiemObr* 71; A iáko vznał/ íŝ to álbo owo pímo od BOGá íeft/ Boŝkim pálcem/ Boŝkim duchem nápiŝane/ ták y to vzna/ co przez to álbo owo pímo tenŝe Bog/ co ták pífał/ [...] roŝkazał. *ReszPrz* 12, 69; *SarnStat* 265; *PowodPr* 27; *SkarKaz* 119b, 381b.

»palcem boŝym (a. świętym, a. czyim [pron poss i G pron = boskim]) (na)pisać [co], (na)pisany« = *ustanawiać (ustanowić)* [*szyk zmienny*] (7:4): *KromRozm II* g4; *KrowObr* 118; wyznawamy być zakon dobry y święty/ ktory Pan Bog pálcem íwoim/ nie tylko w fercách ludzkich nápiŝał/ [...] ále teŝ y ná Tablicách dwu kámiennych nápiŝány przez Moizełzá ludowi íwemu podał *WujJud* 74, 46; Ten Zbor íam Chryŝtus pálcem íwoim nápiŝał/ dáiac oycom S. taką zgodę y duchá íednoŝci. *SkarŻyw* 300; *ReszPrz* 6; Cielzy íye Pan ofiárá/ która bywa dána Tą drógá/ iáka pálcem świętym íeft pífána. *ZawJeft* 34, 35; *WujNT* 629; Piŝz práwá twe pálcem twoim ná fercách náłzych *SkarKazSej* 702b, 696a.

»palcem swoim napisać« [*o diable*] (1): ínfŝe [*wiersze*] opuŝtzaam/ ktore tám duŝzny nieprzyiáciel Dyabeł/ pálcem íwoim nápiŝał *KrowObr* 152v.

Wyrażenie: »lipkie palce« = *człowiek skłonny do kradzieży (1)*: Ty [*Merkury*] lipkie páłce vczyłŝ/ y ręce vmkliwe *KlonWor* 1.

b) *O Bogu lub bóstwie jako stwórcy świata i decydującym o losach ludzkich (10)* : Klotowemi páłcy [*jedna z Parek*] ŝártko Tárŝa zgrzebi/ á práwá wartko Ręká záŝ wrzećionem obrotnym zátacza *KlonŻal* G4v.

Zwrot: »zetrzeć (a. rozetrzeć) między palcy« (3): *RejAp* 96v; moglibyŝcie ŝie lękáć á vŝtráłzyć obwołánia tego Prorockiego/ áby kiedy Pan nie powŝtał ná nogi íwoie/ á nie ítarł was iáko zdzyebłká między páłcy íwemi *RejPos* 253, 252v.

Wyrażenia: »palec Boży« = *digitus Dei Vulg* (4): *Leop Ex* 8/19; gdy to Aaron wczynił powstały wielkie plułkwy po wżytkiey Egipłkiey zyemi [...]. Chcieli także wczynić czarownicy Faraónowi/ ale nie mogli. A gdy ie gromił krol/ rzekli: iż tu iest palec Boży. *BielKron* 29v, 254v; Od Niebá aź do zemie złoty sznur pleciony/ Ná ktorym ná kxtałt wiádrá ludzki záwieřzony. Wiek/ álbo żywot/ ftárfzy Mędrscy máłowáli: Przez co ludźiom ná ziemie to známionowáli/ Iż świat ná pálcu Bożym záwiřł/ także człowiek/ Poki go Niebo trzyma/ poty ma też fwoy wiek. *KořakCath* C4v.

»palce rąk« (1): A zařz tego nie pámiętařz/ iáko sie częřto Bog ořwiádczał w tym/ że on řam bez rády y pomocy czyiey/ pálcámi rąk řwych niebo y zemie wczynił? *CzechRozm* 36.

Szereg: »ręce i palce« (1): Boby iuř nie był řam řtworzyćielem: áni by ręce iego y pálce niebá y zemie tworzyły *CzechEp* 277.

c) *Duch Święty* (11) : gdzie [...] zádáli ná on čás Arrianom/ że oni mieli Bogá głupiego/ w ktorym sie kocháli/ bo bez mádrořci: [...] mdłego y chromego/ bo przez moczy rámieniá y pálcá/ to iest Duchá řwiętego *SarnUzn* H2v; Iáko ten [*Syn Boży*]/ iż był człowiekiem/ przetoř duchem onym Bożym/ to iest mocá ábo pálcem wřzytko czynił. *CzechEp* 304, 320.

Wyrażenia: »palec Boży« = *digitus Dei Vulg* (8): *SarnUzn* H2; *RejPos* 77; o duchu ř. ktorego nie řtworzeniem [...] ale duchem Bożym/ mocá Bożá/ pálcem Bożym/ y innymi tytuły/ ktore w piřmie ma/ názywamy. *NiemObr* 110; *ArtKanc* H6; *LatHar* 36; *WujNT* 51, *Luc* 11/20; *SkarKaz* 119b.

»palec prawey ręki« (1): Thyř [*Duchu řw.*] řiedmioráki dar řftny/ palec Boży práwey ręki *ArtKanc* H6.

d) *Stan w Rzeczypospolitej przedstawianej jako ciało* (2) : Koroná tá ty řtany iáko członki w ćiele řwoim záwřdy miáła: Duchowny/ Senatorřki/ żołnierřki/ mieyřki/ orácki ábo kmiecy. Tá k řię to ćiało zrořło z tych piáci członkow: tá k tá ręká z tymi pálcámi piáciá vrodźiła řię/ y vchowála/ y zmocniła. *SkarKazSej* 682a, 682a.

a. *Jako miara długości równa mniej więcej długości lub (rzadziej) grubości palca* (50) :

W połączeniu z liczebnikiem (34): *Palmus, mensurae genus*, Miárá cztery pálce w řszer ofięgáyáca/ to yeřt dłón ná řszerá. *Mącz* [274]b; *Uno digito redundat*, O yeden pálec przidłuřzym yeřt. *Mącz* 502d, 409c, 464d. *Cf W funkcji okolicznika miary.*

W funkcji okolicznika miary: »na palec (*a.* na [*ile*] palcow), na palcu (*a.* na [*ilu*] palcach), [*ile*] palcow, [*iloma*] palcami« [*w tym: z liczebnikiem* (30)] (23:12:4:1): ktore [*ziele caricias*] na kamieniu rořcie na w zwyřz na dobrá piádz y na palecz *FalZioł* I 146d; O Sliżu ktori iest mały y podobny ku miętuřowi: iedno iże mały iest, na więřzy na pięci palczoch *FalZioł* IV 43b, V 34v [2 r.]; *BielŻyw* 22; *RejRozm* 393; *RejWiz* 84v; *Leop Ex* 25/25; a miářřzořć iego [*řłupa*] była ná cztery pálce *BibRadz* *Ier* 52/21; *BielKron* 33, 34, 267; *Didorum, id est, duorum palmorum*, Ná dwu dłoni ná ořm pálcy. *Mącz* 88a; *Eminet tribus digitis* Wyřřřzy yeřt trzemi pálcámi. *Mącz* 207b, 88d [2 r.], [95]a, 334d, 464d; wczyn mu czopek z mydła/ [...] iáko dwa pálcá wzmieřz *SienLek* 168v, 25v, 62; *RejZwierc* 58, 189v; *BielSpr* 74v; *Sam [sum]* był tá k řłuřty/ że ná nim řłuřtořć była ná Dwa palcá/ kiedy go wářzono. *Strum* Q2v, C2v, C3, G4, Kv; iáko temu co z řodki wypářřzy vtonářł/ máło ná tym iefli ná řzerokim řáženiu álbo ná pálcu wodá ná nim řtoi *ReszPrz* 191; *Quadrantal* - řzerokořcz czterech

palczy. *Calep* [882]a, 323a; [Kiedy go na dwa palca podniesiono *RywKsięgi* 242; [*pas*] na trzy palice szeroki srebrem oprawny *RywKsięgi* 198]. Cf *Wyrażenie*.

~ W charakterystycznych połączeniach: na palec itp. długi (długo) (2), głęboki (w głęb) (3), na gorę, (w) mię(ż)szość (mięższy, w mięsz, wzmięsz) (7), szeroki (w szerz, szerokość) (8), (na) wzwyż (wysoki) (5). ~

Wyrażenie: »wielki palec« [w tym: w funkcji okolicznika miary (7)] (8): [*dziewanna ma*] khorzenie twarde iakhoby na wiekhi [!] palecz miąźlze *FalZioł* I 145a; *Uncialis altitudo*, Ná wielkim pálcu wżwyz álbo w głęb dwánaście wielkich pálców w yednę łtopę ráchuyą. *Mącz* 502b, 17c, 342c, 464d [2 r.]; *Pollicaris* – Szęroki na wielgim palczu. *Calep* 817b.

Przen (5) :

Wyrażenie: »do śmierci na trzy palce, [na dwa palca od śmierci]« (1): bo tám [*na morzu*] do niey [*do śmierci*] nie máłz dáley plácu iedno ná trzy pálce *RejZwierc* 157; [*SkarKaz* 69a (*Linde*)].

Wyrażenie przyimkowe: »na (jednym) palcu, na palec« = *odrobinę, trochę, bardzo mało* (3:1): *Digitum nusquam a sententia*, Y ná yednym pálcu nie odstępować od łwego mniemánia. *Mącz* 88d; *RejZwierc* 155; *CzechEp* 361; A więc to rozum/ [...] prze kęs rołkołzy ná pálcu/ która ták długo trwa/ pokic łię gorzałká [...] po gárdle wlecze/ podiác ták wielkie męki dobrowolnie y ciężkości muśiż/ y dla páná kuflá/ Bogá łtworzycielá łwego/ zdrowie/ y pieniądze łtráćić? *WerGośc* 227; [Aczkolwiek w tákiéy łwéy woli á niekárności/ iáka v nas/ gdzieby ná pálec popułzczono/ ná piądź álbo ná łokieć wnet by chćiano. *SolikZiem* F2v; *BudArt* r8v].

2. *Drewniana szprycha koła młyńskiego* (1) :

Szereg: »palce i cewy« (1): ále im [św. *Marcin młynarzem w dniu swego święta*] pálce y cewy łamał/ ielłiby łię robić od godziny do godziny ważyli *CzechEp* 83.

Cf CZTERYPALCOWY, OŚMPALCOWY

ZCh, (JZ)